

निधुविः काश्यपः। पवमानः सोमः। गायत्री

आ पवस्व सहस्रिणं रयिं सोम सुवीर्यम्। अस्मे श्रवांसि धारय ॥ ९.०६३.०१

सोम- रस । सुवीर्य- शोभनवीर्याम् । सहस्रिणम्- अनन्ताम् । रयिम्- संपदम् । आ- आभिमुख्येन ।
पवस्व- क्षर । अस्मे- अस्मासु । श्रवांसि- श्रुत्युपलक्षितवेदनानि । धारय ॥१॥

इषमूर्जं च पिन्वस इन्द्राय मत्सरिन्तमः। चमूष्वा नि षीदसि ॥ ९.०६३.०२

मत्सरिन्तमः- अतिशयेन हर्षकरः । इन्द्राय- ईशनाधिदेवताय । इषम्- सत्कामनाम् । ऊर्ज-
शक्तिम् । च । पिन्वसे- क्षरसि । चमूषु- भाजनेषु प्रतीकेषु । आ- आभिमुख्येन । नि षीदसि-
उपविशसि ॥२॥

सुत इन्द्राय विष्णवे सोमः कलशे अक्षरत्। मधुमाँ अस्तु वायवे ॥ ९.०६३.०३

इन्द्राय- ईशनाधिदेवताय । विष्णवे- सर्वव्यापकाय परमात्मने । सुतः- निष्पन्नः । सोमः- रसः ।
कलशे- प्रतीके भाजने वा । अक्षरत्- पवते । वायवे- प्राणाय । मधुमान्- मधुरः । अस्तु-
भवतु ॥३॥

एते असृग्रमाशवोऽति हरांसि बभ्रवः। सोमा ऋतस्य धारया ॥ ९.०६३.०४

एते- इमे । आशवः- क्षिप्रकारिणः । बभ्रवः- दीप्ताः । सोमाः- रसाः । ऋतस्य-
प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । धारया । अति हरांसि- कुटिलभावनान्यतिक्रम्य । असृग्रम्-
सृज्यन्ते ॥४॥

इन्द्रं वर्धन्तो अमरुः कृण्वन्तो विश्वमार्यम्। अपघ्नन्तो अराव्यः ॥ ९.०६३.०५

अरावणः- अदायकान् । अपघ्नन्तः- नाशयन्तः । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । वर्धन्तः- वर्धमानाः । असुरः- जीवोदकप्रेरकाः । विश्वम्- सर्वम् । आर्य- आर्यशीलम् । कृण्वन्तः- कुर्वन्तः सन्ति ॥५॥

सुता अनु स्वमा रजोऽभ्यर्षन्ति बभ्रवः । इन्द्रं गच्छन्त इन्दवः ॥ ९.०६३.०६

सुताः- निष्पन्नाः । बभ्रवः- सोमाः । स्वं रजः- स्वधारणाम् । अनु । आ- मर्यादया । अभ्यर्षन्ति- अभिगच्छन्ति । इन्दवः- क्लेदनशीला रसाः । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । गच्छन्ति- सरन्ति ॥६॥

अया पवस्व धारया यया सूर्यमरोचयः । हिन्वानो मानुषीरपः ॥ ९.०६३.०७

मानुषीः- मनुष्यहिताः । अपः- मूलशक्तिधाराः । हिन्वानः- प्रेरयन् । यया । धारया । सूर्य- आत्मसूर्यम् । अरोचयः- अदीपयः । अया- अनया । पवस्व- क्षर ॥७॥

अयुक्त सूर एतशं पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे ॥ ९.०६३.०८

पवमानः- पुनानः सन् । मनावधि- ज्ञाने । मन ज्ञाने । सूर एतशम्- आत्मसूर्यस्य प्राणमश्वप्रतीकम् । अन्तरिक्षेण- प्राणमयकोशेन । यातवे- चरितुम् । अयुक्त- युङ्क्ते ॥८॥

उत त्या हरितो दश सूरौ अयुक्त यातवे । इन्दुरिन्द्र इति ब्रुवन् ॥ ९.०६३.०९

उत- अपि च । त्याः- ताः । हरितो दश- दशदिग्वर्तिन्य अपः प्रति । यातवे- चरितुम् । सूरः- आत्मसूर्यस्य प्राणाश्वान् । इन्द्र इति ब्रुवन्- इन्द्रनाम गृह्णन् । इन्दुः- हृदयस्पर्शी सोमः । अयुक्त- युङ्क्ते ॥९॥

परीतो वायवे सुतं गिर इन्द्राय मत्सरम् । अव्यो वारैषु सिञ्चत ॥ ९.०६३.१०

गिरः- हे मन्त्राः । वायवे- प्राणाय । इन्द्राय- परमेश्वराय । सुतम्- निष्पादितं रसम् । मत्सरम्- हर्षकरम् । अव्यो वारेषु- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरेषूपलब्धिस्थानेष्वित्यर्थः । रसव्यञ्जकेषु । वरणीयेषु प्रतीकेषु । इतः- अस्माद्देशात् । परि सिञ्चत ॥१०॥

पवमान विदा रयिमस्मभ्यं सोम दुष्टरम् । यो दूणाशौ वनुष्यता ॥ ९.०६३.११

पवमान- पुनान । सोम- रस । अस्मभ्यम्- नः । यः- या । वनुष्यता- शत्रुणा । दूणाशः- नाशयितुमशक्या । दुष्टरम्- तां शत्रुभिर्दुस्तराम् । रयिम्- संपदम् । विदाः- लम्भय ॥११॥

अभ्यर्ष सहस्रिणं रयिं गोमन्तमश्विनम् । अभि वाजमुत श्रवः ॥ ९.०६३.१२

सहस्रिणम्- अनन्ताम् । गोमन्तम्- ज्ञानयुक्ताम् । अश्विनम्- प्राणयुक्ताम् । अभि- अभितः । वाजम्- हव्यभूताम् । उत- अपि च । श्रवः- श्रुतिमतीम् । रयिम्- संपदम् । अभ्यर्ष- अभिगमय ॥१२॥

सोमो देवो न सूर्योऽद्रिभिः पवते सुतः । दधानः कलशे रसम् ॥ ९.०६३.१३

सोमो देवः- रसाधिदैवतम् । सूर्यो न- सूर्यवत् प्रकाशते । अद्रिभिः सुतः- जडान्निष्पन्नम् । कलशे- भाजने प्रतीके । रसम् । दधानः- धारयन् । पवते- क्षरति ॥१३॥

एते धामान्यार्या शुक्रा ऋतस्य धारया । वाजं गोमन्तमक्षरन् ॥ ९.०६३.१४

एते- इमे रसाः । शुक्राः- शुभ्राः । ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । धारया । आर्या धामानि- आर्यशीलसदनानि प्रति । गोमन्तं वाजम्- ज्ञानयुक्तं हव्यम् । अक्षरन्- क्षरन्ति ॥१४॥

सुता इन्द्राय वज्रिणे सोमासो दध्याशिरः । पवित्रमत्यक्षरन् ॥ ९.०६३.१५

वज्रिणे इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय । सुताः- निष्पादिताः । दध्याशिरः- धारणामिश्रिताः । सोमासः- रसाः । पवित्रम्- शोधकं प्रतीकम् । अति- अतिक्रम्य च । अक्षरन्- क्षरन्ति ॥१५॥

प्र सोमं मधुमत्तमो राये अर्षं पवित्र आ । मदो यो देववीतमः ॥ ९.०६३.१६

यः । देववीतमो मदः- दिव्यो हर्षकरः । मधुमत्तमः- अतिशयेन मधुरः । तादृशः । सोम- रस । पवित्रे- शोधके पात्रे प्रतीके । आ- आभिमुख्येन । राये- संपदर्थम् । प्र- प्रकर्षेण । अर्ष- क्षर ॥१६॥

तमीं मृजन्त्यायवो हरिं नदीषु वाजिनम् । इन्दुमिन्द्राय मत्सरम् ॥ ९.०६३.१७

तमीम्- अमुमेनम् । हरिम्- आकर्षकम् । वाजिनम्- अश्वमिव स्थितम् । मत्सरम्- हर्षकरम् । इन्दुम्- क्लेदनशीलं रसम् । इन्द्राय- परमेश्वराय । नदीषु- मूलशक्तिधारासु । मृजन्ति- शोधयन्ति ॥१७॥

आ पवस्व हिरण्यवदश्वावत्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा भर ॥ ९.०६३.१८

आ- समन्तात् । पवस्व- क्षर । हिरण्यवत्- कान्तिमतीम् । अश्वावत्- प्राणयुक्ताम् । वीरवत्- वीर्ययुक्ताम् । गोमन्तम्- ज्ञानयुक्ताम् । वाजम्- संपदम् । सोम- रस । आभर- आहर ॥१८॥

परि वाजे न वाजयुमव्यो वारेषु सिञ्चत । इन्द्राय मधुमत्तमम् ॥ ९.०६३.१९

वाजे- अस्माकं हव्यमये यज्ञे । न- संप्रति । मधुमत्तमम्- अतिशयेन मधुरम् । वाजयुम्- शोभनगतिकामं रसम् । इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय । अव्यो वारेषु- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरेषूपलब्धिस्थानेष्वित्यर्थः । रसव्यञ्जकेषु । वरणीयेषु प्रतीकेषु । परि सिञ्चत ॥१९॥

कविं मृजन्ति मर्ज्यं धीभिर्विप्रा अवस्यवः । वृषा कनिक्रदर्षति ॥ ९.०६३.२०

अवस्यवः- रक्षाकामाः । विप्राः- मेधाविन उपासकाः । मर्ज्य- शोधनयोग्यम् । कविम्- क्रान्तदर्शिनं
सोमम् । धीभिः । मृजन्ति- शोधयन्ति । वृषा- वर्षको रसः । कनिकदर्षति- शब्दयन् सरति ॥२०॥

वृषणं धीभिरसुरं सोममृतस्य धारया । मती विप्राः समस्वरन् ॥ ९.०६३.२१

वृषणम्- वर्षकम् । असुरम्- जीवोदकप्रेरकम् । सोमम्- रसम् । धीभिः- चित्तधारणाभिः । ऋतस्य-
प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । धारया । मती- मत्या । विप्राः- मेधाविनः । समस्वरन्- प्रेरयन्ति ॥२१॥

पवस्व देवायुषगिन्द्रं गच्छतु ते मदः । वायुमा रोह धर्मणा ॥ ९.०६३.२२

देव- हे द्योतनशील । पवस्व- क्षर । आयुषक्- अनुषक्तम् । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । ते- तव । मदः-
तृप्त्यनुभवः । गच्छतु । धर्मणा- स्वधर्मेण । वायुम्- प्राणम् । आ रोह ॥२२॥

पवमान नि तोशसे रयिं सोम श्रवाय्यम् । प्रियः समुद्रमा विश ॥ ९.०६३.२३

पवमान- पुनान । सोम- रस । श्रवाय्यम्- श्रुतिमतीम् । रयिम्- रससंपदम् । तोशसे-
निष्पादयसि । प्रियः- प्रेमपात्रः सन् । समुद्रम्- हृत्समुद्रम् । आ विश ॥२३॥

अपघ्नन्पवसे मृधः क्रतुवित्सोम मत्सरः । नुदस्वाद्वैयुं जनम् ॥ ९.०६३.२४

मृधः- हिंसकान् । अपघ्नन्- नाशयन् । पवसे- क्षरसि । सोम- रस । क्रतुवित्- अग्निः । मत्सरः-
हर्षवर्धनोसि । अदेवयुम्- अदेवकामम् । जनम् । नुदस्व- देवकामनायां प्रेरय ॥२४॥

पवमाना असृक्षत सोमाः शुक्रास इन्दवः । अभि विश्वानि काव्या ॥ ९.०६३.२५

विश्वानि- सर्वाणि । काव्या- दर्शनानि प्रति । शुक्रासः- शुद्धाः । इन्दवः- क्लेदनकराः । पवमानाः-
पुनानाः । सोमाः- रसाः । असृक्षत- सृज्यन्ते ॥२५॥

पवमानास आशवः शुभ्रा असृग्रमिन्दवः । घ्नन्तो विश्वा अप द्विषः ॥ ९.०६३.२६

आशवः- वेगवन्तः । शुभ्राः- शुद्धाः । इन्दवः- क्लेदकाः । विश्वा द्विषः- सर्वा द्वेषभावनाः । अप
घ्नन्तः- मारयन्तः । पवमानासः- पुनानाः । असृग्रम्- सृज्यन्ते ॥२६॥

पवमाना दिवस्पर्यन्तरिक्षादसृक्षत । पृथिव्या अधि सानवि ॥ ९.०६३.२७

दिवः- नभसः । अन्तरिक्षात् । पृथिव्या अधि सानवि- भूम्या उत्कृष्टप्रदेशे । पवमानाः- पुनानाः
सोमाः । असृक्षत- सृज्यन्ते । चिदाकाशात्प्राणमयकोशाच्च आशरीरं रसः सृज्यत
इत्याध्यात्मिके ॥२७॥

पुनानः सोमं धारयेन्दो विश्वा अप स्त्रिधः । जहि रक्षांसि सुक्रतो ॥ ९.०६३.२८

सोम- रस । धारया । पुनानः- पवमानः सन् । इन्दो- क्लेदनशील । सुक्रतो- शोभनसङ्कल्प । विश्वा
स्त्रिधः- सर्वा द्वेषभावनाः । रक्षांसि । अप जहि- नाशय ॥२८॥

अपघ्नन्सोमं रक्षसोऽभ्यर्षं कनिकदत् । द्युमन्तं शुष्ममुत्तमम् ॥ ९.०६३.२९

सोम- रस । रक्षसः- दुष्टान् । अपघ्नन्- नाशयन् । कनिकदत्- शब्दयन् । द्युमन्तम्- दीप्तमत् ।
उत्तमम्- वरम् । शुष्मम्- बलम् । अभ्यर्ष- अभिगमय । अस्मद्वलं प्रत्यागच्छ ॥२९॥

अस्मे वसूनि धारय सोमं दिव्यानि पार्थिवा । इन्दो विश्वानि वार्या ॥ ९.०६३.३०

अस्मे- अस्मभ्यम् । सोम- रस । इन्दो- क्लेदनशील । दिव्यानि । पार्थिवा- भौमानि । विश्वा-
सर्वाणि । वार्या- वरणीयानि । वसूनि- धनानि । धारय ॥३०॥